

ZƏRGƏRLİK DAŞLARI HAQQINDA ƏFSANƏLƏR VƏ RƏVAYƏTLƏR

N.N.HƏSƏNOV, A.C.RZAYEV
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)

İnsan təbiəti etibarilə gözəllik yaradıcısı olduğu üçün insanların bədii estetik zövqlərinin formalaşmasında zərgərlik mallarının çox böyük əhəmiyyəti vardır. Məlum olduğu kimi zərgərlik malları dekorativ-təbii incəsənətin əsas növlərindən birisi olmaqla bu malların ilkin nümunələrinin hazırlanması Şərq ölkələrində çox qədimlərdən məlum olmuşdur. Buna görə də digər bədii yaradıcıdan fərqli olaraq zərgərlik incəsənəti insanların estetik zövqlərinin ödənilməsində xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Zərgərlik incəsənəti çox zərif işlərin, zəhmətin nəticəsi olmaqla müxtəlif qiymətli metallardan, daş növlərindən və digər materiallardan istifadə olunmaqla hazırlanır. Bu məqsədlə istifadə olunan qiymətli daşlar haqqında müxtəlif əfsanələr və rəvayətlər vardır ki, hazırki işin də məqsədi bu məsələlərin şərhinə həsr olunmuşdur.

Açar sözlər: zərgərlik məmulatları, dekorativ, təbii incəsənət, qiymətli daşlar.

Zərgərlik məmulatları yüksək bədii təyinatlı məmulatlar sırasına daxil olmaqla çox qədimlərdən insanlara məlum olmuşdur. Bunların istehsalı üçün qiymətli metallardan, qiymətli və yarı qiymətli daşlardan, digər növ materiallardan istehsal edilir. Məlumatlardan görüldüyü kimi ilkin bəzəndirmənin təbiəti çox qədimlərə gedib çıxır. İnsan ilk dövrlərdə özünü dəri vasitəsilə, pələngin dişləri və dırnaqları, bizon adlı heyvanın biynuzları ilə bəzəndirməklə guya o daha güclü və cəld olmasın ilə digərlərindən fərqlənirlər. Daha sonralar “bu qaçaqlıq, cəldlik və güc şirması” ondan istifadə edən şəxsin bəzəyinə çevrildi. Sonralar insanlar daşdan və metaldan hazırladıkları əşyalar bəzi hallarda tilsimə çevrildi.

Qədim zamanlarda adsız ustalar tərəfindən yaradılan zərgərlik məmulatları özlərinin bədii və tarixi əhəmiyyətinə görə uzun bir dövrün xəzinəsinə çevrilmiş oldu.

Bəzi mənbələrə görə qiymətli daşlar və metallar haqqında yazılı məmulatlar eramızdan 8-10 min illər əvvəl daşlar üstündə rast gəlinən yazılarda, son 2-5 min ildə isə digər yazı formalarında verilmişdir. Yer qabığı müxtəlif adlarla əlvan görünüşlü daş növləri ilə doludur və xüsusilə qədim şərq ölkələrin zərgərlik ustaları bu daşların emalı texnologiyasına öyrənmiş və onlardan bəzək əşyaları hazırlamışlar.

Təbiətdə rast gəlinən daşların gözəl rəngləri, quruluşu insanları get-gedə valeh etməklə özlərinə cəlb etmişlər. İnsan həmişə gözəlliyə can atdıqca bu minerallardan naxışlı, bəzəkli muncuqlar hazırlayaraq özlərinin mədəni tələbatlarını formalaşdırmağa çalışmışlar. Eramızdan əvvəl IV əsrdə Misirdə zümrüd, ametist, kvars, qranat, malaxit və azuritdən qiymətli zərgərlik məmulatları hazırlanmışdır. XV əsrdə Romada, Yunanıstanda, Fransada və s. ölkələrdə kil-

sələri, abidələri, sarayları rəngli daşlarla bəzəmişlər. Hətta bəzi növ zərgərlik daşlarının müalicəvi əhəmiyyətinin olması da get-gedə elmə bəlli olmuşdur.

Daşlar barədə çoxlu sayda əfsanələr olmuş və bu əfsanələr nəsil-dən-nəslə keçmiş və bu əfsanələr müxtəlif növlərdə tilsim, caddugarlıq və dini məqsədlər üçün istifadə olunmuşdur. Bunun başlıca səbəblərindən birisi müxtəlif xəstəliklərə qarşı müalicənin olmaması və digər tərəfdən isə təbiət hadisələrinin izah oluna bilməsi ilə xarakterizə olunur. İnsanlar bu məqsədlə bəzi növ daşlardan “imdad” diləmək məqsədi üçün ona sitayiş etmiş və xalq arasında onları müqəddəs saymışlar. Digər tərəfdən mineralların quruluşu, həddən çox gözəlliyi, quruluş xüsusiyyətləri, qəribəliyi xalq dastanlarında, əsərlərdə öz əksini tapa bilmişdir.

İnsanlar yay vaxtı yaylaqlara köçərkən dağlarda müxtəlif növ rəngli daşlara rast gələrkən müxtəlif əfsanələr yaratmışlar. O cümlədən Azərbaycan xalq dastanlarının birində göstərilir ki, keçmiş zamanlarda göbələk adlanan yaqut daşı qaranlıq gecələrdə yanacaq kimi işıq saçarmış. Əfsanələrin birində Hədi xəlifəlik taxtına əyləşdikdən sonra qardaşında olan yaqut daşının ona verilməsini tələb etmiş, lakin bu təklifdən qardaşı imtina edərək daşı çaya atmışdır. Sonralar xəlifə Rəşid daşın çayın hansı yerində olduğunu öyrənərək onu üzgüçü vasitəsilə sudan çıxartdırmışdır. Hind alimlərinin yaqut daşı barədə digər bir əfsanə söyləmişlər ki, hər kəs yaqut daşını ağzında saxlayarsa, ürəyini qüvvətləndirər, taun xəstəliyinə düşməz, qəm-qüssədən uzaqlaşar, gözü işıqlandırar, susuzluqdan əziyyət çəkməz və s. hətta belə bir rəvayət olmuşdur ki, kim yanında yaqut daşı gəzdirsə, o yatan zaman pis yuxu görməz.

Əfsanələrin birində deyilir ki, firuzə gözü qamaşdırır, göz xəstəliklərinin bəzilərinin firuzə

vasitəsilə müalicəsi mümkündür. Vaxtilə şahlar firuzəni çox sevmişlər və şahların ənənələrinə görə ən yaxın adamlarına cəvahirləri bayram şənliklərində hədiyyə kimi təqdim etmişlər ki, bu da qızıl qiymətinə bərabər saymışlar.

Türk xalqlarının dastanlarında, hekayələrdə, mahnılarda, poemalarda, pomanlarda, şerlərdə qiymətli daşların əksi əfsanə kimi vermişdir.

Görkəmli rus şairi A.M.Qorki öz əsərlərinin birində yazır ki, Teymirləngin mavi rəngli ipəkdən hazırlanmış köynəyində 5000 ədəd iri formalı mirvari yerləşdirilmişdir. Onun ağ rəngli papağının uclarında seylondan götürülmüş daşlarla bəzəndirilmiş yaqut daşlarından ibarət olmuşdur.

Hind kitablarının birində Kusavanti adlı şəhərin tikilmiş 7 divarı qiymətli daşlar vasitəsilə, eyni zamanda şəhərin divarlarındakı 4 ədəd darvazaları isə nefrit daşları vasitəsilə neçəsinin gövdəsi əqiq və bermen adlı daşlar vasitəsilə bəzədilmiş, yarpaqları və meyvələri isə qızıl, zümrüd və mərcandan düzəldilmişdir.

Hind əfsanələrinin birində dini axirətlik dünyasının xoşbəxt həyat təsviri verilmişdir. Məsələn, Robinranat Taqorun hind təbiətinin təsviri haqqındakı xatirələrində zümrüd, qırmızı və göy rəngli yaqut daşlarına həsr edilmiş təsvirlər insanları valeh etmişdir.

Ərəb xalqlarında qiymətli və yarımqiymətli daşlar haqqında çoxlu sayda əfsanələri vardır. Ərəb xalqının görkəmli nağılcısı Şəhrizad XIII-XV əsrlərə aid Ərəb, İran və Hindistan xalq dastanlarının əksəriyyətini birləşdirərək qiymətli daşları bədii və canlı şəkildə təsvirini vermişdir. Digər bir əfsanədə, məsələn "Ələddinin sehri çırağı" nağılında özü rəngli daşların insanlara fəallıq, cəsəret və xoşbəxtlik gətirməsi göstərilmişdir. Belə təsvir olunur ki, guya yer altında meyvə bağları vardır və bunlar ağ rəngli mirvaridən, açıq qırmızı və göy rəngli yaqutdan, yaşıl rəngli zümrüd daşından, mavi firuzədən, bənövşəyi ametistdən yaradılmışdır.

Almazın tapılmasında da müxtəlif əfsanələr mövcuddur. Bir ərəb əsilli yazıçısının əsərlərinin birində görkəmli filosof Aristotelin vaxtilə qiymətli daşlar barədə müəyyən fikirlər söyləmiş və bu bir əfsanəyə çevrilmişdir. Onun dediyinə görə guyaalmaz Hindistanda və Seylonda çox dərin vadilərdə və dərələrdə olmuş, həmin yerlərdə çoxlu sayda zəhərli ilanlar məskəni imiş. Ona görə insanlar aradan bu qiymətli daşları çıxara bilməmişlər. Makedoniyalı İskəndər Hindistana yürüşü zamanı onun ağıllı və müdrük uzaqgörənliyi vasitəsilə göstəriş vermişdir ki, hımin yerlərə çoxlu sayda çiçək töksünlər. Yarıtcı quşlar tökülmüş ətin dalınca dərələrə cumaraq ət yapışan almazları yuxarı qaldırıqdan sonra ovçular quşları ovlamaqlaalmaz daşlarını ətin üzərindən götürməyə nail olmuşlar.

Lakin müasir elmi araşdırmalar sübut edir ki,almaz daşı yağlı səthə yapışmışdır.

Daha bir əfsanə də vardır ki, qartallaralmaz daşlarını qida mənbəyi hesab edərək yerdən tapıb yuvalarına qaldırmışlar, quşlar ovlandıqdan sonraalmaz kristallarını quşların mədəsindən çıxarmışlar.

Qədim yunan tarixçisi Heradot (e.ə. 484-425-ci illər) Yunan-İran müharibəsindən yəzarkən əsərlərinin birində Şərq ölkələrində mövcud olan qiymətli və yarımqiymətli daşlar barəsində maraqlı məlumatlar vermişdir. Böyük Pliniy (I əsr) aslanın gözlərini zümrüdə bənzətməsi əfsanəyə çevrilmişdir. Onun söylədiklərinə görəalmaz xalq təbəbati ilə sız surətdə əlaqədardır. Almaz zəhərin təsirini kəskin surətdə zəiflədir, boş dedi-qoduları, yalanları dağıdır və insanları həqiqətə uyğun gəlməyən qorxudan xilas edir.

Hətta belə bir əfsanə də vardır ki, kim özü iləalmaz daşı gəzdirərsə o, qorxulu yuxu görməz, rahat yatar, eyni zamanda zəhərli ilanlar insana yaxın gəlməz. Guya özündəalmaz gəzdirən əsgər silahını sol tərəfində saxlasa bütün bələlardan qoruna bilər.

Kəhrəbanın yaranması haqqında da belə bir əfsanə vardır ki, guyaGünəş allahının oğlu Fastın göylərdə səyahət məqsədilə atasından çətinliklə arabasını alır, lakin onu sürə bilmədiyindən az qalır ki, yeri dağıtsın. Bu məqamda Zevs almanı onun arabasını çaya yıxır. Onun bacıları qardaşının ölümündən nalə çəkib ağlayırlar. Allahın əmrinə görə özləri palma ağaclarına, göz yaşları isə kəhrabaya çevrilir.

Qiymətli daşlardan sayılan pamir daşını bütün daşların şahı sayın yunanlar bu daşın qüdrətli, gücü çatmayan, ən sərt daş olduğu barədə əfsanələr yığmışlar. Yunanların dediyinə görə yer qabığında bərkியən bu daş hətta güclü ələlərdə parçalanmışdır.

Kahinlərin uydurduğu bir əfsanədə deyilir ki, solğun Ay daşını dilin altında qoymaqla insanların gələcəyindən xəbər vermək mümkündür. Kahinlərin bu uydurmasına görə ay təzələnərkən (doğan zaman) gün ərzində soyuyur və daha çox şəfəqlənir. Başqa bir əfsanəyə görə təmiz və zərif yaşıl rəngli zümrüdə səhərlər baxan zaman insanın həmin günü işi xeyli yüngülləşir.

Başqa bir rəvayətə görə bir hökmdarın öz sevgilisinə bağlı olduğu Liviya ametistlərinin rəngi yaz başı yenicə açılan bənövşəyə oxşayırsa, gözəl xüsusiyyətlərə malik olmaqla güclü küləyin təsirinə də gətirə bilər. Bu daş növü guya insanın həsrini və acığını soyudur, ədəvəti zəiflədir, vəhşi heyvanları ovlayan zaman ovçulara yardımçı olur, sahibinin sağlamlığını, aqlını, var dövlətini mühafizə edə bilər.

Hətta çox maraqlıdır ki, şairlər, yazıçılar öz şerlərində, şərqilərində, rübailərində və s. gözəlliyi, şən-şöhrəti, varidatı, cah-cəlalı qiymətli və yarımqiymətli rəngli daşlar vasitəsilə müqayisə və tərənnüm etmişlər.

Nəticə. Beləliklə, hər xalqın özünəməxsus poeziyasında qiymətli və yarımqiymətli rəngli daşlar bədii cəhətdən təsvir olunmuşdur. Qədimlərdə insanlar demişlər ki, əgər kəhrəba yerə düşsə özü ilə

çox kiçik saman çöptünü özü ilə birlikdə qaldırır. Bunu müasir elm də sübut etmişdir ki, kəhrəbanı yun parçasına sürtdükdə elektriklişir və cazibə qüvvəsinə malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov Ə.P., Osmanov T.R., Həsənov N.N., Abdullayeva S.İ. və başqaları. Zərgərlik məmulatlarının ekspertizası. Bakı, 2010-cı il. 2. Марченков В.И. Ювелирное дело. М; 1992. 3. Шуман В. Мир камня. М; 1986. 4. Бекташи С., Мəmmədzadə Р. Sirlі daş (almaz). В; 1979. 5. Логинов В.Д. Ювелирные товары и часы. М; 1989. 6. Смит Г. Драгоценные камни. М; 1995. 7. Корнилов Н., Солодова Ю.П. Ювелирные камни. М; 1983, 1987, 1995. 8. Бернард Ф. Секреты знаков солнца. М; 1997.

Мифы и легенды о ювелирных камнях

Н.Н.Гасанов, А.С.Рзаев

Происхождение и первоначальная природа украшений уходит своими корнями в далеко прошлое. Украшая себя шкурой, зубами и когти тигра, рогами бизона, дикарь как бы подчёркивают от обладает большой силой и ловкостью. Позднее эта «вывески храбрости, ловкости и силы» хозяина превратилась в укращения, а когда человек научился, изготавливать изделия из камня укращения нередко являлись амулетом, талисманом. Все эти вышесказанные постепенно превратились на легенды.

Ключевые слова: ювелирный изделия, прикладного-декоративны искусство, драгоценные камни.

Myths and legends about jewelry stones

N.N.Hasanov, A.S.Rzayev

The origin and origin of the ornaments goes back to the distant past. Ancient people adorned themselves with tan, teeth, tiger horns and bison horns to demonstrate their agility and strength. Over the years, these have been used as decorative items and amulets. And the foregoing has become a myth and legend.

Keywords: jewelry, products, applied and decorative arts, precious stones.

E-mail: djafarova79@mail.ru